

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КОСИЛО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 82.02

**ТИПОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАТУРАЛІЗМУ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМАТИКА, ПОЕТИКА**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль - 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі світової літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
МАТВІЙШИН Володимир Григорович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри світової літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
НІКОЛЕНКО Ольга Миколаївна,
Полтавський національний педагогічний університет імені
В.Г.Короленка,
завідувач кафедри зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
КЕБАЛО Микола Степанович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
доцент кафедри німецької мови.

Захист відбудеться 11 листопада 2010 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розіслано 6 жовтня 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Папуша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Незважаючи на те, що українсько-англійські літературні зв'язки мають багатолітню історію, вони були дещо обділені увагою науковців, залишаючись на периферії порівняльного літературознавства. Відтак дослідження проблеми “Типологія англійського та українського натуралізму кінця XIX – початку XX ст.: проблематика, поетика” є актуальним і здатним збагатити літературну компаративістику новими знаннями в галузі міжлітературних зв'язків.

Хоч перелік імен дослідників творчої спадщини Івана Франка є досить переконливим, зазначимо, що ґрунтовних праць, у яких йдеться про дослідження натуралістичних творів письменника не так уже й багато. До таких відносимо праці В. Матвіїшина “Українсько-французькі літературні зв'язки XIX – поч. XX ст.” (1989), Т. Денисової “Іван Франко і натуралізм” (1990), Л. Гаєвської “Коли обриваються пута...” (1992), Д. Наливайка “Проблема натуралізму в українській літературі” (1996), Т. Гундорової “Франко – не Каменярь” (1996), Р. Чопика “На шляху до вироку (питання “Франко і натуралізм” у літературознавстві та критиці 1879-1950-х років)” (1996), М. Ткачука “Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” Івана Франка” (1997), Р. Голода “Натуралізм у творчості Івана Франка: до питання про особливості творчого методу Каменяря” (2000).

Позитивним є те, що деяким дослідникам вдалося дослідити особливості натуралістичного стилю у творчості І. Франка у порівнянні з європейським інваріантом натуралізму. Серед них чільне місце належить працям В. Матвіїшина – “Поетика французького натуралізму в літературно-критичній рецепції І. Франка”, “Іван Франко і поетика натуралізму в контексті українсько-польських літературних взаємин XIX століття”, Л. Рудницького – “Іван Франко і німецька література”, М. Кебала – “Проблеми теорії та історії натуралізму останньої третини XIX століття в порівняльно-літературному аспекті”.

Те ж саме стосується проблеми вивчення творчості англійських письменників-натуралістів. Лише сам перелік праць, у яких йдеться про дослідження натуралістичних тенденцій в англійській літературі кінця XIX – початку XX ст. зайняв би не одну сторінку. Особливої уваги заслуговують розвідки Д. Наливайка, Г. Брандеса, В. Івашової, А. Луйгас, В. Міловідова, А. Ненарочкіної, М. Родіонової, Д. Урнова та інших.

У дисертації ми простежуємо типологічні відповідності натуралізму у творах українського письменника І. Франка й англійських авторів – Дж. Гіссінга, Дж. Мура, А. Моррісона. На наш погляд недостатня увага досі приділялась соціальному, психологічному, літературно-типологічному, національному аспектам творчості цих письменників на компаративному рівні.

Безперечно, елементи натуралізму проявлялися і в інших українських письменників (І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, Панаса Мирного, А. Свидницького, М. Павлика), але в їхній

реалістичній творчості натуралістичні поетикальні елементи не є домінуючими, як і у М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаника, які переважно тяжіли до модерного спрямування. З усіх перелічених письменників чи не найбільше натуралістична манера проявилася у В. Винниченка, однак, на відміну від І. Франка та згаданих англійських письменників, натуралізм у творчості В. Винниченка базується на основі філософії вітаїзму, а не позитивізму.

Тож відсутність комплексного підходу до проблеми вивчення натуралістичного напрямку, типології натуралізму, а також необхідність виявлення специфіки спільностей та відмінностей двох художніх систем у контексті порівняльного аналізу спадщини українського та англійських письменників підштовхнули нас до вибору теми дисертаційного дослідження і свідчать про її доцільність і актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане із загальним напрямком досліджень кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в руслі комплексної кафедральної теми "Літературний процес та творча індивідуальність письменника: компаративний аспект".

Тему дисертації було ухвалено на засіданні вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 9 від 31 травня 2005 року) та затверджено на засіданні бюро Науково-координаційної Ради при Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України "Класична спадщина та сучасна художня література" (протокол № 4 від 2 листопада 2006 року).

Об'єкт дослідження – частина художньої прози Івана Франка, а також твори англійських письменників Джорджа Гіссінга, Джорджа Мура, Артура Моррісона, у яких домінує поетика натуралізму.

Предметом дослідження є типологічні особливості англійського та українського натуралізму кінця XIX – початку XX ст., а також проблематика та поетика натуралістичної творчості українського та англійських письменників.

Мета роботи – визначення загальних закономірностей становлення та розвитку, а також специфічних особливостей поетикальних систем національних варіантів і світового інваріанта натуралізму у межах міжлітературного процесу кінця XIX – початку XX століть.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких конкретних **завдань**:

- дослідити глибинну сутність явища натуралізму в європейській літературі загалом та вітчизняній зокрема; з'ясувати його аналогії та відмінності з системою реалізму;
- виявити найважливіші передумови становлення та основні етапи розвитку натуралізму;
- простежити особливості функціонування позитивістської філософії, соціал-дарвінізму, окремих природничих теорій у літературі та літературознавстві аналізованого періоду;

- на основі сучасних засад літературознавчої компаративістики розкрити особливості національних варіантів і світового інваріанта натуралістичного мистецтва;
- висвітлити проблему становлення та розвитку англійського натуралізму (Дж. Мур, Дж. Гіссінг, А. Моррісон);
- зіставити проблематику натуралістичних творів в українській та англійській літературах;
- виявити типологічно спільні та відмінні особливості англійського та українського натуралізму.

Теоретико-методологічною основою роботи є наукові праці вітчизняних франкознавців, істориків та теоретиків літератури О.Білецького, Л.Білецького, Р.Гром'яка, Р.Голода, Л.Голомб, Т. Гундорової, І. Денисюка, Д.Затонського, М.Ласло-Куцок, В.Матвіїшина, Д.Наливайка, С.Павличко, М.Ткачука. У дисертації використано принципи порівняльного вивчення літератури, висвітлені у працях В. Жирмунського, Д. Дюришина, І. Неупокоевої, Д. Наливайка, М. Ільницького, В. Будного. Дослідниця спиралася також на праці зарубіжних літературознавців В. Адмоні, М. Бахтіна, П. Боборикіна, Ю. Лотмана, В. Івашової, В. Міловідова, Г. Брандеса, Р. Кейва, П. Кітінга, Д. Пайзера, П. Скрайна, Р. Уільямса, У. Фрієрсона, Л. Фюрста; французьких та англійських філософів О. Конта, І. Тена, Г. Спенсера.

Основними методами дисертаційного дослідження є типологічний (виявлення загальних генетико-типологічних особливостей натуралістичного мистецтва), порівняльний (виявлення типологічних збігів і розбіжностей у процесі утвердження та еволюції національних варіантів натуралізму), культурно-історичний (вивчення творів українського та англійських авторів як “людських документів” певної історичної епохи). Послуговуємось також дослідницьким інструментарієм герменевтики (тлумачення окремих художніх текстів досліджуваних авторів) та біографічного методу (виявлення біографічного паралелізму чи розбіжностей в умовах формування естетичної свідомості українського й англійських авторів, розкриття автобіографічних мотивів у їхній творчості).

Загалом, задля уникнення методологічних обмежень ми скористалися перевагами системного підходу у процесі поліаспектного дослідження того чи іншого літературного феномена.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вперше досліджено типологію та національні особливості українського та англійського варіантів натуралізму в порівняльному аспекті, визначено загальні закономірності онтології натуралізму як творчого методу І. Франка в контексті порівняльного аналізу із натуралістичними творами Дж. Гіссінга, Дж. Мура, А. Моррісона. Уперше висвітлюються національні особливості, аналогії та відмінності натуралістичного мистецтва англійської та української літератур із натуралізмом у творчості російських, польських, німецьких і американських письменників.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати й висновки дослідження можна використовувати при підготовці лекцій з історії української та світової літератур, спецкурсів з літературознавчої компаративістики для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів, а також при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт. Матеріали дисертації можна також використовувати для подальшого дослідження суперечливої картини літературного процесу кінця XIX – початку XX ст.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження апробовано в доповідях на Всеукраїнській науковій конференції “Література та літературознавство: історія і сучасність” (Житомир, 2004); III Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Українська література в контексті світової” (Одеса, 2004); Міжнародній науковій конференції “Українська література в загальноєвропейському та світовому контексті” (Ужгород, 2005); XV Міжнародній науковій конференції “Мова і культура” ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 2006); а також на спільних засіданнях кафедр світової та української літератур Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в 2003, 2004, 2005, 2006 рр.

Публікації. Результати дисертації відображені у 10 публікаціях: 10 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел, який налічує 220 позицій. Вона містить 193 сторінки, із них 175 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подається загальна характеристика роботи. На основі аналізу стану вивчення досліджуваної проблеми обґрунтовується її актуальність, формулюються мета і завдання, визначаються предмет і об'єкт дослідження, характеризується теоретична база дисертації, розкриваються наукова новизна й практичне значення роботи, подаються відомості про апробацію та структуру дослідження.

У першому розділі “**Генеза і типологія світового натуралізму**” розглянуто теоретико-літературні чинники світового натуралізму на різних етапах його історичного розвитку, враховуючи національні особливості та міжнаціональний інваріант натуралістичного мистецтва.

У підрозділі 1.1. – “**Історико- та теоретико-літературні концепції натуралізму**” – відзначається багатозначність та “многоликість” терміна “натуралізм”, який через власну полісемантичність та поліфункціональність спричиняє плутанину в тлумаченні. Головна ідея першого підрозділу – вказати на основні відмінності між натуралізмом та іншими літературними напрямками (реалізмом, романтизмом). Незважаючи на те, що своє поняття “натуралізму” є не лише в літературі, у сферу

нашої компетенції входить аналіз даного напрямку як естетичного явища, як чинника словесного мистецтва, а тому філософських і природничонаукових проблем ми торкалися дотично.

Термін “натуралізм” є одним із найбільш невизначених літературознавчих термінів, відтак у науковій думці відсутнє єдине, загальновизнане тлумачення цього поняття. Уперше термін “натуралізм” з’явився у філософській літературі ще у XVI ст. Його використовували для позначення напрямку або системи, що розглядала природу як єдиносущє, виводила все існуюче з фактів природи.

У критичній літературі кінця XIX – початку XX ст. міцно утвердився погляд на натуралізм як на сучасну форму, різновид художнього реалізму. Проте критики, зіставляючи реалізм середини XIX ст. з його тогочасною формою, тобто натуралізмом, розходилися в оцінках останнього як художнього явища. Одні вважали, що натуралізм – це вдосконалений, ще правдивіший реалізм, його вища форма. Інші вбачали в цьому напрямі крайню, нижчу форму реалізму. Для третіх натуралізм видавався неповноцінним, наївним реалізмом. Існувала також думка, що натуралізм – це лише новий термін для позначення того самого реалізму, але в новий історичний період (другої половини XIX ст.). Однак слід зазначити, що в XIX ст. як у англійській, так і в українській літературах переважала загальна тенденція розглядати натуралізм як певний етап у розвитку реалізму. Цей підхід відобразився і в термінології.

Доходимо висновку, що натуралізм – це літературний напрям, що виник у Франції у 70-ті роки XIX ст. і невдовзі поширився у творчості письменників Західної Європи та США. Для цього напрямку характерні об’єктивізм, фактографічне відтворення навколишньої дійсності, міметична основа, детермінація характеру людини соціально-біологічними чинниками, орієнтація на зображення “грубих шматків життя”. Однак можна вважати закономірністю близькість натуралізму та реалізму, адже ці два напрями мають багато спільностей як типологічних, так і генетичних. Натуралізм протистояв не лише доктрині романтизму, але й тенденціям містицизму, католицизму, напрям обстоював потребу “наукового погляду” на життя з його часто грубими формами.

У підрозділі 1.2. – “**Етапи розвитку світового натуралізму**” – аналізуються основні шляхи еволюції напрямку як художнього методу, що дозволяє подолати певну односторонність у його оцінці, яка мала місце в критичній вітчизняній літературі 50-60-х років минулого століття.

На переконання вітчизняних дослідників (Д. Наливайка, В. Матвіїшина, Р. Голода), існує комплекс генетичних і типологічних рис, який дозволяє виокремити феномен натуралізму в діахронному та синхронному аспектах як самостійний літературний напрям. Переглянувши передісторію виникнення натуралістичного художнього методу, можна помітити прояви та розвиток деяких рис натуралізму в практиці мистецтва минулого, що дає підстави вести мову про натуралістичну стильову тенденцію, яка виявляє себе у прагненні мистецтва різних епох до

життєвідповідності зображення дійсності. Природно, зазначена тенденція проявилася і в національних літературах Англії та України.

Із розвитком суспільства, виникненням філософії та мистецтва виникає необхідність теоретичного осмислення сутності самого мистецтва. Спробу вирішення даної проблеми було зроблено ще в античний період розробкою теорії мімесису (наслідування природи), що найбільш цілісно представлено в естетиці Платона й Аристотеля.

Елементи натуралізму зустрічаються у творчості мислителів епохи Відродження (Ф. Рабле, Леонардо да Вінчі, Дж. Боккаччо, Л. Альберті), які розуміли мистецтво насамперед як певний спосіб пізнання, пов'язаний з уважним вивченням природи й максимально точним і адекватним змалюванням дійсності. У XVII ст. відбувається процес формування чіткої, точно окресленої естетичної концепції, що справила домінуючий вплив на становлення натуралізму як художнього напрямку. Доцільно буде згадати імена Шарля Сореля, Поля Скаррона, Антуана Фюрет'єра і Сирано де Бержерака, які своєю творчістю проклали шлях натуралізму.

Як не парадоксально, одним із кроків до сучасного натуралізму був французький романтизм XIX ст. Звільняючи творчість від гніту академічних традицій та естетичних канонів, він (романтизм) від самого початку наполягав на “життєвій правді”. Цю правду новатори романтизму шукали, але не в спостереженні за навколишньою дійсністю, а всередині себе. Однак незаперечним залишається той факт, що на формування естетичної свідомості, а відтак і теоретичного осмислення доктрини натуралізму в головного теоретика напрямку Е. Золя величезний вплив справила саме творчість французьких письменників-реалістів, його попередників, – Ф. Стендаля та О. Бальзака.

Очевидно, що у створенні грандіозної фрески із 20 романів “Ругон-Маккари” Е. Золя орієнтувався на традиції “Людської комедії” О. Бальзака. Першим завданням циклу “Ругон-Маккари” письменник вважає вивчення на прикладі однієї родини питань спадковості і середовища. Схиляючись перед талантом французького письменника, І. Франко теж створив власну “людську комедію”. Персонажі циклу бориславських оповідань переходять із твору в твір (робітники Магій, Іван Півторак, орендарі та інші).

Уважають, що Е. Золя став основоположником натуралізму. Посутньо не відкривши нічого нового ні в змісті, ні в зовнішній формі роману, він настільки чітко сформулював доктрину натуралізму, настільки наполегливо пропагував її, настільки вдало сприяв їй безперечним успіхом власних романів, що був визнаний лідером школи, посівши місце її справжніх засновників – Флобера і братів Гонкурів.

Численні наукові праці, присвячені дослідженню розвитку світового натуралізму доводять, що незважаючи на всілякі висловлювання щодо “неповноцінності”, цей напрям – самодостатня одиниця світової літератури. Хоч багато нових досліджень віддаляють початки його виникнення все

далі і далі в глибину історії, на сьогоднішній день французьку літературу вважають підґрунтям для подальшої популяризації цього напрямку. Слід пам'ятати, що виникнення натуралізму, як і будь-якого іншого феномена в історії світової літератури – це не винахід одного майстра, а наслідок гармонійного злиття закономірних типологічних подібностей в національних літературних процесах різних країн певного історичного періоду.

У підрозділі 1.3. – **“Філософсько-естетичні засади українського (Іван Франко) та англійського (Джордж Еліот) натуралізму”** – проаналізовано доктрини позитивізму й теорії деяких видатних природодослідників другої половини XIX ст., що зумовили найбільший вплив на формування натуралістичного методу, а також встановлено основні причини, передумови та витоки становлення натуралізму як цілісної системи.

Дослідження філософських, історичних і соціальних основ натуралізму як художнього напрямку вказує на те, що ідейною основою натуралізму у творчості Золя та інших французьких письменників, що приєдналися до його школи, була філософія французького й англійського позитивізму та соціологія біологізму, заснована на тлумаченні вчення Ч. Дарвіна. Саме філософію позитивізму, основоположником якої вважають О. Конта, можна вважати рушійною силою виникнення натуралістичних тенденцій у письменників Англії та України.

Філософські ідеї європейських позитивістів мали значний вплив на характер наукової діяльності І. Франка. Невипадково значна частина його літературно-критичних праць найближче стоїть до духовних надбань культурно-історичної школи – напрямку в літературознавстві, що склався в середині XIX ст. на основі позитивістської філософії О. Конта.

У дисертаційному дослідженні ми згадуємо принципи еволюційної теорії Дарвіна, основні засади філософії позитивізму, були підґрунтям для виникнення натуралістичного напрямку у французькій літературі. Адже деякі дослідники, зокрема Д. Наливайко, В. Івашова, наводять низку доказів на підтвердження тези про те, що натуралістичні тенденції почали проявлятися раніше, ніж у французькій літературі, саме в творчості англійських письменників. Саме в Англії позитивізм, яким неабияк захоплювалася зокрема Дж. Еліот, став світоглядно-філософським підґрунтям натуралізму.

Естетична позиція Дж. Еліот – зображати життя таким, яким воно є насправді, а основними її принципами є дотримання об'єктивності в літературі та документальне зображення навколишньої дійсності. У творах (“Сцени провінційного життя”, “Адам Бід”, “Млин на Флоссі”, “Міддлмарч”) письменниця використовує прийоми нової як на той час поетики, яку з точки зору сьогодення можна ідентифікувати як натуралістичну. Однак у неї практично відсутній основний принцип натуралістичного детермінізму – фізіологізм, який був характерним для представників французької школи. Її розуміння біологічної зумовленості поведінки людей і формування

характерів радше варто співвідносити з духом вікторіанства та пуританських традицій англійської культури.

На наш погляд, має рацію Д. Наливайко, стверджуючи, що “в англійській літературі натуралістична течія зароджується навіть раніше, ніж у французькій, хоч і не набуває такого масштабного розвитку”¹. Дослідження естетичних поглядів Дж. Еліот приводить до цікавих висновків. Маніфест англійського натуралізму був готовий уже в 1860 р., тобто раніше, ніж розпочав формулювати програму напряду у Франції Е. Золя. “Тереза Ракен” (програмний роман Золя-натураліста) з’явився 1867, “Мадлен Фера” – 1868 року. Знаменита формула Золя: “Витвір мистецтва – це шматок дійсності, сприйнятий крізь призму темпераменту художника”, прозвучала, правда, дещо раніше, 1864 року, в праці “Прудон і Курбе”, та все ж уже після того, як Еліот заявила про себе в 1856 і 1859 роках. Навіть “Історія англійської літератури” І. Тена, в якій естетика натуралізму отримала своє теоретичне обґрунтування, вийшла в 1863-1865 роках. Популяризуючи основні погляди філософів-позитивістів, Тен не відкрив чогось абсолютно нового. Зрештою, тенівська теорія трьох чинників (раса, середовище, історичний момент), покладена ним в основу дослідження літератури, несе відбиток позитивізму не лише Конта, але й Мілля та Спенсера, на праці яких із самого початку спиралася й Дж. Еліот.

Отже, всупереч широко розповсюдженому, але, на думку В. Івашової, помилковому уявленню про те, що “натуралізм в Англії – явище 80-90-х років, до того ж явище “привізне”, свого роду продовження на англійському ґрунті літературного напряду, що народився за Ла-Маншем, доводиться визнати, що в Англії натуралізм народився раніше, ніж у Франції. Інша справа, що англійський натуралізм, естетичні принципи якого проголошені наприкінці 50-х рр. (до того ж проголошені вперше саме Дж. Еліот і ніким іншим), не “накладається” цілковито на його французький варіант і володіє чітко вираженою національною своєрідністю”².

Слід мати на увазі, що концепт натуралізму постійно тяжів і над І. Франком, але послідовним позитивістом упродовж усього життя, на відміну від Дж. Еліот, він не був; його натуралізм є естетично багатовимірним, він охоплює й інші художні системи.

У підрозділі 1.4. – **“Національні особливості та міжнародний інваріант натуралістичного мистецтва”** – розглядаються проблеми наявності натуралістичних тенденцій у європейській та американській літературах кінця XIX – початку XX ст., а також висвітлено видозміни та адаптації ідей Е. Золя у контексті культурно-історичного середовища різних країн.

Безсумнівно, натуралізм у європейських країнах та США багато чим зобов’язаний французькому впливу, однак у його формуванні велику роль відіграли історичні обставини та

¹Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі // Літературознавство: матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів. – К., 1996. – С. 121.

² Івашова В.В. У истоков английского натурализма. Дж. Элиот. Эпос объединенного А. Троппа // Английский реалистический роман в его современном звучании. – М., 1974. – С. 376.

національні традиції. У дослідженні звернено увагу на різні національні варіанти цього напрямку. Адже концепція натуралізму не зародилася на основі лише пануючої у Франції філософії позитивізму, але й на ґрунті загальноєвропейського культурного розвитку. Тому зовнішньолітературні впливи та взаємовпливи на вироблення творчого методу письменників-натуралістів (зокрема англійських та українських) слід шукати і за межами французької літератури.

Не можна не помітити той факт, що на формування натуралізму в Англії та Україні мала значний вплив творчість Л. Толстого, І. Тургенєва, Ф. Достоевського. Генеза натуралізму в російській літературі нагадує процеси, що відбувалися в літературах Франції та Англії. Величезні традиції російського реалізму сприяли зародженню натуралістичного мистецтва. Інтерес англійської громадськості до російської літератури зріс на початку 80-х рр., коли англійський реалістичний роман увійшов у стадію глибокої кризи, а крайнощі французького натуралізму почали викликати у неї негативну реакцію.

Романи “Ізабель Кларендон” і “Ранок життя”, за свідченням багатьох критиків, були написані Дж. Гіссінгом під впливом І. Тургенєва. “Вінець життя” можна з повною впевненістю назвати “російським” романом англійця, в якому домінує мотив Росії, перетворюючись на головну тему. Дж. Мур, який був особисто знайомим із Тургенєвим, теж неодноразово наголошував на різносторонньому впливі російського письменника на західноєвропейську літературу.

Російські письменники-класики викликали особливий інтерес не лише в англійських представників натуралістичного напрямку, але й у І. Франка, творчий метод якого, як і в Тургенєва, тяжіє до синтезу. Обидва письменники не замикалися у межах якогось одного літературного напрямку, а поєднували у творах елементи натуралізму, реалізму, романтизму тощо. Особливо близькими для Франка була творчість Достоевського, його ідейно-естетична концепція. Франкове порівняння творчих методів Достоевського і Золя дає важливий матеріал для з'ясування власних естетичних орієнтирів українського письменника, а також висвітлює його розуміння різниці між натуралізмом і реалізмом.

На відміну від Росії, де натуралізм прийшов на зміну традиціям реалізму еволюційним шляхом, у Польщі поява натуралізму мала дещо штучний характер. До польських представників цього напрямку відносимо А. Дигасінського, А. Сигетінського, Г. Запольську, Я. Каспровича, М. Конопніцьку та ін.

Якщо говорити про загальну рецепцію художніх здобутків Золя у польській критиці, то слід визнати, що вона радше була негативною, ніж позитивною. І. Франко одним із перших дав фахову оцінку творчості Е. Золя, відмінну від висновків окремих польських та українських літературознавців.

У німецькій літературі натуралізм проявив себе в другій половині 80-х – на початку 90-х рр. Поява його була пов'язана з французьким впливом, але це не було простим наслідуванням чи запозиченням. На відміну від Франції, де натуралізм спирався на завоювання реалізму середини

століття, в Німеччині натуралізмів не передувала тривала реалістична стадія розвитку, а романтичні традиції в літературі виявилися більш стійкими.

Наважимося стверджувати, що в Німеччині натуралізм, хоч і на короткий термін, але охопив усю літературу, майже всі видатні німецькі письменники свого часу зазнали його впливу. Важливо, що коли французький натуралізм нерозривно пов'язаний із іменем талановитого романіста Золя, а в Англії й Україні проявився в основному теж в епічних жанрах роману, повісті, оповідання, нарису, – в Німеччині натуралізм досяг висот насамперед у поезії та драмі.

Для всієї “читаючої публіки” того часу в Україні, як і для самого Франка, революційність натуралістичної літератури полягала у надзвичайній правдоподібності змалювання життя суспільства з усіма його суперечностями. Зокрема, драма Г. Гауптмана “Ткачі”, на думку українського письменника, “революційна через те тільки, що подає страшенно вірний, ярий і мікроскопійно докладний малюнок одного моменту в житті цілої маси людей, їх визиску, їх страждання, їх бідних радощів, нужденних надій і їх бездонної розпуки”¹. Власне ці взаємопов'язані та взаємозумовлені між собою тенденції натуралізму стали провідним стимулом його позитивної рецепції у літературах країн Європи.

Більшість критиків вважає, що першими американськими письменниками, які свідомо прийняли натуралістичний стиль, були С. Крейн, Х. Гарленд та Ф. Норріс, хоч, безсумнівно, найвиразнішим серед них був Т. Драйзер. Різноманітні енциклопедичні видання до пізніших романістів-натуралістів Америки зачисляють також Н. Алрена, Дж. Дос Пасоса, Дж. Т. Фаррела, Н. Ейлера, Р. Райта. Оскільки більшість цих письменників не були знайомі з працями Ч. Дарвіна, Дж. С. Мілля чи Г. Спенсера, вони сприймали їх, як правило, опосередковано через французьких і російських письменників.

Такі принципи натуралістичної доктрини, як документалізм, фактографізм, публіцистичність і нарисовість, що були притаманні для європейських натуралістів, віднайшли своє місце і в американській літературі. Однією зі спільних рис для України, США, а також Англії є відсутність натуралістичної школи, яка, для прикладу, сформувалася у французькій та російській літературах.

Що ж стосується українського натуралізму, то й тут існують деякі суперечності. На противагу думці, що цей напрям з'явився в Україні безпосередньо під впливом Е. Золя, є також підстави вважати, що натуралізм виник, виростаючи із власних літературних потреб і особливостей розвитку мистецтва українського слова. У художній практиці його втілювали не тільки І. Франко, але й Г. Кониський, Б. Грінченко, Грицько Григоренко, частково С. Ковалів, М. Павлик, В. Левенко.

На наш погляд, слід згадати й про І. Нечуя-Левицького, адже той факт, що письменник проявляв неабиякий інтерес до документальності зображення, детальних описів, не уникав

¹ Франко І. Гергарт Гауптман, його життя і твори. Смерть Альфонса Доде. Перші розділи “Ткачів” Е. Золя. Голос Золя в справі Дрейфуса // Зібрання творів: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1981. Т. 31. – С. 144.

притаманної натуралізму естетики потворного, наводить на думку, що в його художній спадщині теж можна простежити натуралістичні тенденції. Як Франко, так і Нечуй-Левицький втілювали у творчості позитивістський принцип необхідної корисності будь-якого виду людської діяльності (у тому числі й літературної). Творчість обох письменників є соціально заангажованою. Письменники приділяли увагу морально-етичній проблематиці.

Другий розділ **“Типологічні особливості англійського та українського натуралізму”** присвячено типологічному зіставленню творів англійських (Дж. Мура, Дж. Гіссінга, А. Моррісона) та українського (І. Франка) письменників. Тут встановлено аналогії й відмінності їхньої творчості, на основі чого визначено окремі закономірності розвитку англійської та української літератур як складових світової літератури й з’ясовано їх національні особливості.

У підрозділі 2.1. – **“Творчість Джорджа Мура та Івана Франка в контексті світового натуралізму”** – аналізуються натуралістичні твори англійського та українського письменників у компаративних вимірах.

Рецепція натуралізму в англійській та українській літературах аналізованого періоду є досить специфічною. Варто зазначити, що форми сприйняття натуралістичної поезики англійською літературною традицією, яка базувалась на романтично-реалістичних засадах попередніх поколінь, та українським літературно-мистецьким контекстом, представленим письменниками, котрі дотримувалися народницької системи поглядів, розгортались в активному режимі осмислення та адаптації. Як західний варіант натуралізму, так і український мали багато спільних тенденцій у системі поглядів на спосіб пізнання соціального довкілля.

Об’єктивність зображуваного, точність в деталях, упровадження елементів публіцистики, використання професійної термінології – все це було властиве обом письменникам. Дж. Мур неодноразово вдавався у своїй творчості до деталізованих описів з використанням професійної лексики: тема театру (“Дружина комедіанта”), кінні перегони (“Естер Уотерс”), професія художника (“Сучасний коханець”).

Деякі дослідники вважають І. Франка новатором в аспекті відображення у його творах трудових процесів: роботи в полі (“Лесишина челядь”), кустарних промислів, роботи вугляра (“Вугляр”), муляра (“Муляр”), коваля (“У кузні”), столяра (“У столярні”) тощо. Однак, ні Мура, ні Франка не можна вважати новаторами у світовій літературі, оскільки такі деталізовані натуралістичні описи зустрічалися раніше у класиків реалізму – Бальзака (“Втрачені ілюзії”), Діккенса (“Домбі і син”); та натуралізму – Е. Золя (“Жерміналь”, “Черевко Парижа”, “Коваль”).

Сміливим викликом суспільній думці став один із романів Дж. Мура “Дружина комедіанта”, який оголосили першим справжнім експериментальним романом у дусі Золя, кращим серед усіх англійських романів, написаних на основі натуралізму. За взірць він узяв роман Е. Золя “Пастка”, що викликав у англієця справжнє захоплення. Зазначимо, що сюжетні ситуації другої редакції

оповідання І. Франка “Ріпник” (1876, 1899) мають деякі спільності з фабулою роману Е. Золя “Тереза Ракен”, а сцена сварки Фрузі з Ганкою подібна до сцени сварки Жервези і Віржині з роману “Пастка”.

Відомо, що тема сексу є однією з центральних у творчості Е. Золя, що нерідко шокувало англійського читача, вихованого в пуританських традиціях. Хоч Дж. Мур і намагається бути схожим на французького письменника, він усе-таки побоюється ламати усі правила вікторіанської епохи. У романі “Дружина комедіанта” англієць намагається додати деякого фізіологізму інтимним стосункам своїх героїв, однак, зрештою, обмежується зображенням “аніمالізованих” сцен ревнощів Кейт, гострота яких підсилюється впливом алкоголю.

Проблема сексуальних основ поведінки людини цікавила свого часу і Франка, проте письменник не дозволяв собі надмірної сексуальної заангажованості у творах. У підході до зазначеної проблеми проявилися сциєнтичні тенденції ідейно-естетичної концепції Франка: автор уникає надмірного суб’єктивізму, поєднуючи художнє освоєння теми з об’єктивно-науковим психологічним та фізіологічним дослідженням. І хоч письменник намагається не “спекулювати” цією темою, в деяких творах (“Не спитавши броду” (1886), “Великий шум” (1907)), критиків обурювали його надто відверті та детальні описи еротичних сцен. Навіть більше, у Франка зустрічаються типи, для яких характерні сексопатологічні прояви садо-мазохістського характеру (Стальський з роману “Перехресні стежки”, граф Горський з “Основ суспільності”).

Незважаючи на те, що у творчих методах обох письменників зустрічаються деякі спільності (детальний опис виробничих процесів – побуту і умов праці робітників, теми пияцтва та проституції, зображення сцен сексуального характеру), ми не можемо не згадати і про низку відмінностей. І. Франко захоплювався соціологізмом, у той час, як Дж. Мура більше цікавив біологізм. З трьох чинників, що визначають розвиток літератури, перший обрав “середовище”, останній – “расу”. На відміну від Мура у Франка поряд з негативними персонажами зустрічаються і позитивні. І хоч у творах українця ми натрапляємо на велику кількість сцен із використанням особливо драстичних описів, а сюжет може вражати своїм трагізмом – письменник все ж залишається оптимістом, тоді, як у англійця люди схожі на машини, які діють під впливом власних інстинктів і спадковості, тому його твори мають дещо фатальне забарвлення.

Вплив натуралізму Золя позначився лише на деяких аспектах творчості Мура та Франка. Сутність їхніх творчих індивідуальностей продовжувала розвиватись, підкоряючись внутрішнім іманентним закономірностям, не обмежуючись лише натуралістичними традиціями. Натуралізм для обох письменників був однією з тих стежин, на які вони ступали, щоби віднайти дорогу до себе. І Мур, і Франко ступали на стежки символізму, декадансу, але це не дає підстави стверджувати, що кожен із них автоматично перетворювався на символіста чи на декадента. Якщо деякі загальні принципи цих напрямів у певні періоди ставали для них близькими, це не означає, що

письменники змінювали свій шлях, просто таким був їхній спосіб розуміння мистецтва й світу, спосіб самовдосконалення як письменників.

Підрозділ 2.2. – **“Концепт натуралізму в творах на робітничу тематику Івана Франка та Джорджа Гіссінга: генеза, типологія”** – виявляє риси спорідненості творів даної тематики.

Романи І. Франка та Дж. Гіссінга передають атмосферу соціального життя відповідно України та Англії кінця XIX ст. Естетична свідомість обидвох письменників формувалася в складних історичних обставинах на зламі століть в умовах зміни старих стереотипів і народження нових поглядів на світ і людину. Пізнавши з власного досвіду життя міських низів, вони успішно закладали та достовірно описали його у власній творчості.

Дж. Гіссінг прагнув до створення нового роману на національному ґрунті, який би відбив усю багатогранність життя Англії кінця XIX – початку XX ст. Романи англійця переконливо свідчать про ту напружену боротьбу, яку він вів, захищаючи соціальну значущість літератури, і в цьому полягає одна з ключових типологічних спорідненостей із поглядами І. Франка.

Спільним для обох письменників є захоплення позитивізмом тільки на певному етапі їхньої світоглядної еволюції. Далі у Франка спостерігається зацікавлення філософією ідеалізму, а проектуючи ці процеси на його творчість, маємо еволюцію від “наукового реалізму” (посутньо натуралізму) до “ідеального реалізму” (власне реалізму). До натуралістичних творів Гіссінга критики зачисляють лише ті, які були написані в ранній період його творчості. Згодом письменник усе більше й більше тяжіє до реалізму. Обидва письменники подібні в тому, що захоплюються соціал-дарвінізмом і соціологізмом лише на певному етапі світоглядної еволюції (оскільки і вчення Дарвіна, і соціалістичні ідеї поставали на ґрунті позитивізму). Безумовно, твори Е. Золя позначилися на основних принципах художніх систем авторів, однак це не завадило їм зберегти власну оригінальність та самобутність. Найбільш яскравим типологічним збігом у творчості Дж. Гіссінга та І. Франка на тематичному рівні є звернення до проблем суспільного “дна” та демократизація тематики. Важливого значення у творах обох письменників набувають фактографізм, естетика потворного, мовлення героїв (жаргонізми). Їх об’єднує активне використання протиставлень, антитез, які можуть бути епізодичними або проходити через увесь твір. І Гіссінг, і Франко вдаються до протиставлень образів, різних верств суспільства, поглядів на життя.

Значний інтерес в аспекті доказів гіссінгового сприйняття соціалістичного руху в Англії 80-х років викликає роман “Демос”. Відразу зазначимо, що типологічно (насамперед тематично) близькою є Франкова художня концепція дійсності у бориславському циклі. Вона полягає в тому, що письменник критикує капіталістичну дійсність, і ця критика вочевидь насичена ідеями гуманізму, свободи, оптимізму, а інколи не позбавлена й соціалістичного забарвлення. У цьому немає нічого дивного, якщо врахувати, що на певному етапі еволюції політичної свідомості

І. Франка, соціалістичні ідеї справді відігравали значну роль, так само, як позитивістські, народовські, націоналістичні чи будь-які інші.

Роман “Демос” містить недвозначні висловлювання щодо необхідності перетворення суспільства в цілому. Водночас інколи складається враження, що протест проти соціальної нерівності набуває в Дж. Гіссінга характеру втечі від неї. Людське щастя здається йому недосяжним у суспільстві капіталістичного підприємництва. Не визнаючи його законів, письменник завершує роман утопічною картиною сільської ідилії, що прийшла на зміну підприємству М’ютімера. Зауважимо, що і у Франка сільський патріархальний уклад життя протиставляється моральному занепаду пролетарів (“Ріпник”, “Вівчар” тощо). Автор бориславських оповідань був першим українським письменником, якому вдалося зобразити болісний процес перетворення селянина на пролетарія. Звичайно, Франкові герої-селяни згодом переконуються, що ті мізерні гроші, які вони заробляють у місті на фабриках, у копальнях і штольнях, не вартують ні їхнього здоров’я, ні життя. Та для них дороги назад уже немає.

Звичайно, історичні, національні, економічні події та процеси знайшли опосередковане відлуння у прозі обох авторів, набули відповідної оцінки. Однак є також суттєві розбіжності у творчості письменників. У “Робітниках на світанку”, “Декласованих”, “Пеклі” Дж. Гіссінг намагається довести, що всі біди його героїв спричинені не дією соціальних чинників, а нездоровою спадковістю. Такою ж фаталістичною концепцією пройнятий і його роман “Демос”, де автор навіть політичну діяльність й активність умотивовує генетичним впливом. Що ж стосується І. Франка, то натуралізм у його творчості, як засвідчує бориславський цикл, не спонукає до соціал-дарвіністського підходу у визначенні особливостей соціальної дійсності. “Не схилився письменник і до висновку, що людські пристрасті, захоплення, злочини зумовлені тільки спадковістю, а не набутою суспільною практикою людини, її ідеалами, мріями, прагненнями. Серед європейських митців кінця ХІХ ст. саме український прозаїк з великою художньою силою розкрив процеси відчуження, що деформують соціальну дійсність і калічать людей, зумовлюють людські трагедії та вбогість духу”,¹ – вважає М. Ткачук.

Приреченість, фатальність, що тяжіють над героями Гіссінга, не є характерними для персонажів І. Франка, який вселяє оптимізм, віру в щасливе майбутнє. Це пояснюється тим, що англієць часто ставиться байдуже до знедолених, бо вважає їх усього лише “біомасою”, на відміну від Франка, який щиро співчуває усім приниженим і скривдженим.

У підрозділі 2.3. – **“Образна трансформація теми соціальних низів у натуралістичних творах Артура Моррісона та Івана Франка”** – проведено типологічне зіставлення творів, яке дозволило виявити спільні тенденції у трактуванні теми “суспільного дна”.

¹ Ткачук М. Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” Івана Франка: навчальний посібник. – Тернопіль, 1997. – С. 61.

Елементи біологізму та соціал-дарвінізму ми знаходимо в одному із найхарактерніших явищ англійського натуралізму – так званій “літературі нетрів” (або, як її ще називають – “літературі хиж”) 80-90 рр. XIX ст. Показуючи найбрудніші, найогидніші сторони життя знедолених Іст-Енда, автори цього напрямку (зокрема А. Моррісон) претендували на зображення неприкрашеної справжньої дійсності. Однак самі вони могли дати лише однобічне висвітлення окремих рис життя лондонського Іст-Енда, і дрібки правди в їхніх творах губилися в загальній спотвореній картині. Що ж до української літератури, то в ній у той самий період теж активно змальовували тему “суспільного дна”. Характерною в цьому аспекті є хоч би назва одного з творів І. Франка “На дні”.

У Франка, Гіссінга та Моррісона конфлікт базується на протистоянні між робітничим класом (суспільним дном) та буржуазією. Хоч відмінність у висвітленні конфлікту в їхніх творах є. Це різностадіальність робітничого руху в Західній Україні та Англії 70–80-х років XIX ст. Галичина тоді значно відставала від західноєвропейських країн за темпами соціально-економічного розвитку. Сюжет, який визначається конфліктом, власне і є його деталізованим художнім вираженням. Тому й не дивно, що спільність головного конфлікту, яка знаходиться в основі творів письменників, продукує близькі сюжетні (формальні) збіги. Вони не були наслідком контактних зв'язків і взаємовпливів – тут, за словами Франка, діяли “однакові обставини, однакова хвиля часу”. Зазначимо, що натуралістичні романи А. Моррісона типологічно суголосні з творами “Жерміналь” Еміля Золя та “Борислав сміється” Івана Франка.

На відміну від більшості героїв І. Франка, назвати персонажів роману А. Моррісона представниками робітничого класу можна лише умовно, бо в переважній більшості – це декласовані люди, люмпен-пролетаріат. Слід виділити як характерну рису літератури 90-х рр. появу романів, що досліджують зазначену соціальну групу, часом навіть жертвуючи заради цього зображенням інших важливих подій, наприклад, зародження і розвитку організованого робітничого руху. Острах радикальних соціальних катаклізмів, з одного боку, і прагнення показати всю глибину людського падіння в умовах капіталістичної формації, з іншого, вабили представників англійського натуралізму саме в бік нетрів, а не в бік класових боїв.

Ще однією спільною рисою для обох письменників є те, що їхні твори побудовано симетрично, за одним принципом: головний герой переходить від надії до розчарування, від сподівань до відчаю, жаху, смертельної небезпеки. Крім подібностей у поетиці (у творах немає нічого випадкового і несуттєвого, вони типізують характерні явища описуваного періоду), схожою є динаміка сюжетів, тому що автори показують зіткнення протилежних сил і характерів. Діалоги та детальні описи лише допомагають читачеві вникнути в обставини життя героїв. Це відрізняє письменників від Е. Золя, у якого тло заступає людину, як це відчувається у романах “Череву Парижа”, “Жерміналь”.

Якщо обрати для порівняння роман “Дитя Джаго”, збірку “Історії зубожілих вулиць” А. Моррісона та деякі твори І. Франка (“Ріпник”, “*Boa constrictor*”), то не важко зауважити низку відмінностей. Усі натуралістичні твори Моррісона мають песимістичне забарвлення. Автор свідомо уникає зображення чогось світлого, позитивного та обнадійливого, всі його герої приречені від самого початку. Що ж до Франка, то його твори більш оптимістичні, він намагається дещо абсолютувати позитивні риси своїх героїв, що є більш характерно для творів романтичного спрямування. Наприклад, відносним happy end’ом закінчується “*Boa constrictor*” (у редакції 1878 року).

У **висновках** узагальнено результати дисертації. Дослідивши теоретичні принципи натуралістичного мистецтва та проаналізувавши натуралістичні твори письменників Англії й України, можна підвести підсумок тих положень, про які йшлося в роботі:

1. Натуралізм – це напрям, який відзначається фактографічним відтворенням дійсності, поясненням зумовленості характеру людини соціально-біологічними чинниками, зображенням “грубих шматків життя”, крім того, він претендує на роль самого життя, прагнучи не відображати його, а замінювати собою. Саме з цієї причини натуралізм не вписувався в основоположну для нашого літературознавства теорію віддзеркалення точніше – в той її варіант, який так вірно служив довгі роки естетиці й дозволяв вершину та вінець мистецтва вбачати в реалізмі як творчості, що відображає основоположні (як правило, соціально-політичні) закономірності буття.

2. Залежно від національних особливостей та відмінностей історичних умов у кожній країні натуралізм проявився по-різному. Найбільш помітний вплив Е. Золя та його теорії спостерігасмо в Німеччині, чого не скажеш про англійську літературу, представники якої особливо захоплювалися творчістю російських письменників, зокрема, Л. Толстого, Ф. Достоевського, І. Тургенєва. Порівняльний аналіз національних особливостей натуралістичного мистецтва доводить, що в французькій, англійській та російській літературах натуралізм прийшов на зміну реалізму (абсолютизуючи окремі положення останнього), тоді як українські, німецькі, польські та американські натуралісти, навпаки, лише “прокладали шлях” реалістичній літературі.

3. Спроба утвердити натуралізм на англійському ґрунті, яку започаткував Дж. Мур, певною мірою сприяла зміні духовного клімату в країні. Хоч натуралістичні тенденції яскраво проявилися також у творчості сучасників Дж. Мура – Дж. Гіссінга й А. Моррісона, все ж можна припустити, що в Англії не склалися сприятливі умови для тривалого “укорінення” натуралізму: він залишився напрямом, який не відіграв вирішальної ролі у розвитку англійської літератури в цілому. Вікторіанська атмосфера виявилася несприятливою для тої відвертості в зображенні суспільних і моральних проблем, адептом яких постає у своїй творчості зокрема Дж. Мур. З письменників Англії його одного можна майже без застережень зачислити до натуралістів,

оскільки упродовж тривалого часу він прагнув дотримуватися методологічних принципів натуралізму й захищав переваги цього напрямку у своїй публіцистичній практиці.

4. Літературна критика завжди мала претензії до тих письменників, які у власній творчості висвітлювали найтемніші сторони людського життя. Не стали винятком натуралістичні твори І. Франка, Дж. Мура, Дж. Гіссінга й А. Моррісона. Серед різних видів типологічних збігів велике значення для нас мають світоглядно-типологічні, які породжені закономірностями розвитку суспільної свідомості в різних її проявах: соціальних ученнях, філософії, наукових теоріях, естетиці тощо. Проблеми соціальної несправедливості, безпросвітної бідності, які з різною мірою інтенсивності знайшли відображення у творчості зазначених письменників – ось поле основних ідейно-тематичних збігів. Ще однією спільною темою, яка стосується зокрема І. Франка та Дж. Гіссінга – це тема життя й боротьби робітничого класу. Зіставлення типологічних особливостей творчості українських та англійських письменників-натуралістів засвідчує, що натуралізм в обох країнах часто ставав об'єктом широкої літературно-філософської полеміки та гострої, нерідко упередженої, критики.

5. Предметом типологічних студій як складової частини порівняльного літературознавства вважаються подібні збіги, аналогії та відповідності. Наше завдання полягало у виявленні збігів та розбіжностей в аналізованих творах на рівнях композицій, конфліктів та сюжетів. Однією з причин обрання для компаративного аналізу натуралістичних творів І. Франка, Дж. Мура, Дж. Гіссінга й А. Моррісона є їхня синхронність, тобто написання їх приблизно в один і той самий період. Упровадження цілого комплексу формальних засобів, притаманних натуралістичній доктрині, є ще однією відповідністю. Оптимальними за внутрішньою структурою для всіх виявилися жанри роману, повісті та оповідання. Натуралістичні твори письменників відзначаються документальністю, фактографізмом, нарисовістю та публіцистичністю. Відповідно до провідних принципів позитивістської методології мислення натуралісти бачать своїм найважливішим завданням спостереження, точний опис.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

ВИКЛАДЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Косило Н. Типологічні особливості українського та англійського натуралізму в порівняльному аспекті / Н. Косило // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск 15, 2004 р. – С. 135-138.

2. Косило Н. Поетикальні особливості натуралізму Івана Франка та Артура Моррісона: спроба типологічного зіставлення / Н. Косило // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – К.: “Твім інтер”, 2004. – Вип. 17. – С. 328-337.

3. Косило Н. Порівняльний аналіз натуралістичних тенденцій в англійській та українській літературах кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на матеріалі творчості Джорджа Мура та Івана Франка) /

Н.Косило // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.– Вип.9: Українська література в загальноєвропейському контексті. –Ужгород,2005.–С.165-171.

4. Косило Н. Концепт натуралізму в творчості Івана Франка та Джорджа Гіссінга: генеза і типологія / Н. Косило // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. – Випуск ІХ-Х (2004 – 2005 рр.). Івано-Франківськ: Плай, 2005. – С. 308-316.

5. Косило Н. Зародження натуралістичних тенденцій та місце позитивізму в їх формуванні в англійській та українській літературах / Н.Косило // Наукові записки.Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – Вип. ХVІІІ. – С. 278-288.

6. Косило Н. Образна трансформація соціальних низів у творах англійських та українських письменників-натуралістів / Н. Косило // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія (літературознавство) – Випуск ХІІІ-ХІV. Івано-Франківськ, 2006-2007 – С. 198-203.

7.Косило Н.Експериментальний роман “Дружина комедіанта” Джорджа Мура в контексті французького натуралізму / Н. Косило // Мова і культура (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго,2007. – Вип.9.–Т.Х(98). Художня література в контексті культури. – С.273-279.

8. Косило Н. Російська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. у дискурсі англійського та українського натуралізму / Н. Косило // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Вип. 26. – К.: Акцент, 2007. – С. 160-170.

9.Косило Н. Історико- й теоретико-літературна концепції натуралізму / Н. Косило // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.Філологія (літературознавство). –Випуск ХVІІ-ХVІІІ. Івано-Франківськ: “Плай”,2007-2008. –С.74-79.

10. Косило Н. Концепт натуралізму в творах на робітничу тематику Джорджа Гіссінга та Івана Франка: генеза, типологія / Н. Косило // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. –Вип. 23-24. Івано-Франківськ,2009-2010. –С.283-289.

АНОТАЦІЯ

Косило Н.В. Типологія англійського та українського натуралізму кінця ХІХ – початку ХХ ст.: проблематика, поетика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню сутності явища натуралізму в європейській літературі та вітчизняній літературі зокрема. З’ясовуються його аналогії та відмінності з системою реалізму, а також виявляються найважливіші передумови становлення та основні етапи розвитку цього напрямку. На основі сучасних засад літературознавчої компаративістики розкрито особливості національних варіантів і світового інваріанта натуралістичного мистецтва. Порівняльні

дослідження виявили суспільно-, літературно-, а також психологічно-типологічні збіги у творчості Дж. Мура, Дж. Гіссінга, А. Моррісона та І. Франка на рівні тематики, проблематики, сюжету, героїв, форми, що дозволило з'ясувати суголосні тенденції розвитку англійської та української літератур кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: натуралізм, детермінізм, філософія позитивізму, спадковість, література нетрів, суспільне дно.

АННОТАЦІЯ

Косило Н. В. Типологія англійського и українського натуралізму кінця ХІХ – початку ХХ вв.: проблематика, поезика. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата філологічних наук по спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню сутності явлення натуралізму в європейській літературі і українській літературі в частині. Виявляються його аналогії і відмінності від системи реалізму, а також виявляються найважливіші передумови становлення і основні етапи розвитку цього напрямку. На базі сучасних принципів літературознавчої компаративістики розкриті особливості національних варіантів і світового інваріанта натуралістичного мистецтва. Порівняльні дослідження виявили суспільно-, літературно-, а також психологічно-типологічні збіги в творчості Дж. Мура, Дж. Гіссінга, А. Моррісона і І. Франка на рівні тематики, проблематики, сюжету, героїв, форми, що дозволило виявити загальні тенденції розвитку англійської і української літератур кінця ХІХ – початку ХХ вв.

Ключеві слова: натуралізм, детермінізм, філософія позитивізму, спадковість, література нетрів, суспільне дно.

SUMMARY

Kosylo N. V. Typology of English and Ukrainian Naturalism of the End of the 19-th – Beginning of the 20-th Centuries: Problems, Poetics. – Manuscript.

The thesis for the Scholarly Degree of Candidate in Philology. Speciality 10.01.05 – Comparative literary studies. – Ternopil' National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil', 2010.

The thesis deals with the investigation of such phenomenon as naturalism in the European literature and Ukrainian literature in particular. Much attention is paid to its main premises of appearance, basic stages of development, its analogies and differences with realism and other literary trends. The analysis of

the national variants and world invariant of naturalism has been made on the basis of modern comparative literary criticism.

Comparison of typological features in the writings of the English and Ukrainian naturalists demonstrates that naturalism in both countries was often the object of wide literary-philosophical polemics and sharp (mainly preconceived) criticism.

Social, literary and typological analogies (in the writings of G. Moore, G. Gissing, A. Morrison and I. Franko) concerning the subject, problems, plot, heroes and form were revealed in the comparative researches; it made possible to find common tendencies in the development of the English and Ukrainian naturalism of the end of the 19-th – beginning of the 20-th centuries.

One of the reasons of our referring to the naturalistic works of G. Moore, G. Gissing, A. Morrison and I. Franko is their synchronism: all these creation works were written at the same period approximately. Introduction of the whole complex of formal means inherent to naturalistic doctrine is another accordance.

World-view typological analogies, based on social studies, philosophy of positivism, scientific theories and aesthetics, were of great value while investigating the matter. Problems of social injustice, deep poverty, fight of the working class for the better life are the basic ideological-thematic coincidences in the mentioned above authors' works. Literary critics had always claimed against those authors who wrote about the darkest and most disgusting sides of human life. Naturalistic writings of G. Moore, G. Gissing, A. Morrison and I. Franko were not the exceptions.

Genres of novel and story were the most optimal both for English and Ukrainian writers, though I. Franko was also keen on the short story as he considered it comfortable for embodiment of new ideas and artistic principles. Such main keystones of naturalists as documentary, exact descriptions, factography, rough copy and publicistics were widely used by the English and Ukrainian writers.

As a result it has become possible to expose the specificity of national peculiarities of the English and Ukrainian naturalism concerning their typology, to define the main tendencies and to show their significance for further development of the literature at the end of the 19-th – beginning of the 20-th centuries.

Key words: naturalism, determinism, philosophy of positivism, heredity, slums literature, social bottom.

Підписано до друку 27.07.2010 р.
 Формат 60x90/16. Гарнітура Times New Roman.
 Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
 Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
 Наклад 100 прим. Зам. № 45

Редакційно-видавничий відділ
 Тернопільського національного педагогічного університету
 імені Володимира Гнатюка
 вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027